

נח: מלבושי כבוד

סיפורי הראשית של התורה, מכוננים את התשתית התרבותית והמוסרית של האנושות כולה. בפרשת בראשית עסקנו ברעיון של בריאת האדם בצלם א-להים. ממנו נגזרים ערכי היסוד: חיים, כבוד, קנין, משפחה, ועוד. הערך של כבוד האדם נקשר בתורה להיותו "צלם א-להים". מכיון שהאדם נברא בצלמו ובדמותו של הבורא, הרי שהפגיעה בכבודו של האדם, בין בגופו ובין ברוחו, נתפסת כפגיעה בא-להים עצמו. מימוש מפורסם של הגישה הזאת מצוי במשנתו של הלל הזקן. כשהיה הולך לבית המרחץ אמר לתלמידיו שהוא הולך לקיים מצוה, וכששאלוהו מה מצוה היא זו, אמר להם, שגופו הוא "איקונין של מלך", ולכן הוא נוהג למרקן ולצחצחו כדרך שנוהגים המופקדים על נקיון הפסלים והאיקונון של מלכי אומות העולם. הלבוש הוא חלק מהמרכיבים הבסיסיים של כבוד האדם, דבר זה נלמד, בין היתר, מפרשת נח.

מתחילתו של ספר בראשית מציגה התורה לא רק את הצוים החיוביים אלא גם דוגמאות שליליות להפרה של הערכים היסודיים, והנזקים, הסבל והצער הנגרמים מהפרות אלו. הפגיעה הראשונה בערך חיי אדם היא רצח הבל בידי קין. הפגיעה הראשונה בערך הקנין מתוארת בחמס של דור המבול. הפרשיה הראשונה של פגיעה חמורה בכבודו של אדם, היא פרשת נח ובניו שאחרי המבול:

נח השתכר משתית היין "ויתגל בתוך אהלה". חם ראה את ערות אביו "ויגד לשני אחיו בחוץ". שם ויפת, נהגו בכבוד, לקחו את השמלה, נגשו אל אביהם ופניהם אחרנית, כך שלא ראו את ערותו וכיסו אותו. כשהקיץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן, ברך את בניו הגדולים שנהגו בו כשורה, וקילל, בלשון ארוך, את חם ובניו. לפי פשוטו של מקרא, הסיפור הוא סיפור של עירום וכיסויו.

רש"ר הירש מסביר, שהביטוי "וירא את ערות אביו" אינו מצטמצם רק לראית מקום הערוה בגופו, אלא למוכח הרחב של ערוה, ראה את אביו בקלונו ובחולשתו. כמו בדברי יוסף לאחיו: "את ערות הארץ באתם לראות". עירום ברמה של ערוה גלויה הוא קלון אוניברסלי וראשוני שכל בני האדם ו"בני נח" מכירים בו ומחויבים כלפיו. מקורו הראשון של הערך הזה הוא בגן-עדן, עם הופעת הדעת אצל האדם. כאשר אדם ואשתו אכלו מעץ הדעת, נוצר אצלם הצורך לתפור להם כותנות ולכסות את גופם העירום.

דרגות אחרות של חשיפת הגוף תלויות בהקשר חברתי ותרבותי. בעולמם של חכמים לבוש הולם ונעליים הם חלק בסיסי מכבודו של האדם. הליכה בלא נעליים נחשבת עינוי. הליכה במנעלים מטולאים נחשבת גנאי לתלמיד חכם. בגדים מטולאים ומרובבי כתמים יחשבו אף הם גנאי בנסיבות מסוימות. רק בעלי מלאכה יכולים להתהדר בבגד שניכרים בו סימני המלאכה, משום החשיבות היתרה והכבוד הניתנים לאדם העובד. כבוד הבריות שבלבוש מאפשר לדחות, במקרים מסוימים, איסור של הליכה בבגד ללא ציצית או בגד שיש בו כלאים.

במסגרת הדיון באיסור לקרוא את שמע ולעסוק בדברים שבקדושה כנגד הערוה, מצטטת הגמרא מאמר של רב יהודה, האומר שאסור לקרוא את שמע גם כנגד נכרי עירום. הגמרא מקשה, מה צורך יש לומר זאת, וכי ערותו של נכרי אינה ערוה? ומפרשת, שמכיון שנאמר בהם "אשר בשר חמורים בשרם" (יחזקאל כג כ) היה מקום לומר שאין להם דין ערוה, כשם שאין מושג של ערוה אצל בעלי חיים, ועל כן נצרך רב יהודה לחדש שקיים מושג של ערוה אצל כל בני האדם, וראייתו, מפרשת כיסוי הערוה של נח. (ברכות כה ב)

מה פשר הדיון הזה? כלום עלתה על דעת הגמרא האפשרות שערות נכרי אינה ערוה? וכי גם על ערות גויה היו סבורים כן? נראה לפרש, שהשאלה היסודית של הגמרא היא כך: אם הגדרת "ערוה" וחובת הצניעות בלבוש היא תפיסה הנגזרת מתפיסת הצניעות של התורה, אזי היא מחייבת רק את עם ישראל, שנצטוו בה. אצל אומות העולם, לא קיימת חובה כזאת, היא אינה אחת מ"שבע מצוות בני נח", ולכן אפשר לקבל קיומה של תרבות אלטרנטיבית, שאינה רואה פגם בעירום. יש גם מקום לתרבות המקדשת את העירום, כתפיסה היוונית של הערצת יופי גוף האדם כחלק משלמות הבריאה. לפיכך, אין מושג "אובייקטיבי" של ערוה הדורשת כיסוי, ואם אדם מישראל נפגש בשבט אפריקאי שבו רמת הלבוש וכיסוי הערוה שונה לגמרי מזו של התרבות היהודית, ובנותיה: הנוצרות והמוסלמית, אזי במקום כזה הוא יהיה רשאי לקרוא את שמע גם בפני הילידים מעוטי הלבוש. בדרך זו, אפשר להסיק שהוא הדין לעירום באמנות, שיכול להתפס כביטוי של יופי וטבעיות, ואין לאסור לקרוא את שמע כנגדו!

פרשת נח ובניו מלמדת שהדרישה לצניעות וכיסוי הגוף היא דרישה אוניברסלית, הנמצאת בתשתית התרבותית של כל "בני נח". זעמו של נח על חוצפתו של חם, והקללה הנמרצת שבה קילל את בנו וצאצאיו, מעידה על כך

שהפגיעה בכבודו של נח היתה פגיעה עמוקה ויסודית, והוא ציפה מבנו שגם כאשר האב עצמו מתבזה ומתגנה, עליו להבין שמוטלת עליו החובה לגונן על כבוד אביו, ולכסותו.

הדרישה ללבוש מכבד והגון, אינה נובעת רק מצורך לכסות את הערוה בהקשר המיני. ובודאי שאינה מוטלת רק על הנשים. יש נטייה מוטעית לחשוב ש"צניעות" הוא עניין ללבוש נשים דווקא, ושהוא קשור רק עם הפיתוי המיני וגרימת הרהורים לגברים, אך אין הדבר כך. הצניעות בלבוש היא ערך משותף לכול, גם לגברים וגם לנשים. דוגמה לכך הוא ה"פוחח" - אדם לבוש קרעים שאינו רשאי למלא תפקיד ציבורי בבית הכנסת בשל חוסר הכבוד שבהופעתו. (מגילה ד, משנה ו) הביזיון אינו רק ל"פוחח" עצמו, אלא גם לקהל כולו. קיימת דעה, שיש להקדים נתינת צדקה למחוסר לבוש על פני צדקה לרעב, כי הביזיון בלבוש שאינו הולם חמור מצער הרעב. (בבא בתרא ט א).

אמנם, גברים נבדלים מנשים וגם חברות ותקופות שונות נבדלות אלה מאלה בהגדרת הלבוש הראוי - ככל נושאי הכבוד, שהם יחסיים, סובייקטיביים ותלויי הקשר היסטורי וחברתי. אולם העקרון היסודי של זיהוי הלבוש כחלק מכבודו של אדם קיים באופן אוניברסלי וכללי.

מקורה הראשוני של חובת הכיסוי בלבוש שייך לתחום האסתטיקה, ולא הארוטיקה. האסתטיקה של הכיסוי והלבוש מנומקת בדברי חז"ל במושג הכבוד, הנובע מן המוצא הא-להי של האדם. רבי יוחנן קרא לבגדיו "מכבדיו" (שבת ק"ג ב). בעת עטיפת הטלית בבוקר, רומז המתפלל להקבלה הסמלית שבין האדם לבין א-להיו בהזכירו את הפסוק: "עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה". כשם ש"כבוד א-להים הסתר דבר", כך כבודו של האדם להצניע את עצמו וגופו בלבוש המכבד את בעליו. מכאן נובעת גם החובה שלא לבזות את האדם על ידי פגיעה בלבושו, ולמנוע את קלונו על ידי דאגה לכך שתנתן לו אפשרות כלכלית להשגת ביגוד ברמה נאותה ומכובדת.